

Biyogüvenlik hemen şimdi,

gıda,
tohum,
su

haktır.

Yayına Hazırlayan: EKOLOJİ KOLEKTİFİ
2009 Haziran

EKOLOJİ KOLEKTİFİ
PK 374 Yenışehir/ ANKARA
İnkılap Sok. 26/4 Kızılay/ ANKARA
Tel: +90.312.425 77 63
Faks: +90.312.425 77 64
www.ekolojistler.org

BİYOĞÜVENLİK HEMEN ŞİMDİ

GIDA

TOHUM

SU

HAKTIR

EK
ekolojikolektifi
www.ekolojistler.org

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ.....	1
1. RESMİ BİYOGÜVENLİK POLİTİKASININ TEMELLERİ.....	4
1.1. İKTİSADİ VE POLİTİK TEMEL	4
1.2. HUKUKİ TEMEL	6
2. TÜRKİYE'DE BİYOGÜVENLİK VE POLİTİKASI	9
2.1. BİYOGÜVENLİK YASASI VE POZİTİF HUKUKUN EKONOMİ POLİTİĞİ	9
2.1.1. <i>Kavramsal Çerçeve</i>	10
2.1.1.1. Risk ve Risk Değerlendirme	11
2.1.1.2. Zarar ve Potansiyel Zarar	13
2.1.1.3. İhtiyatlık ve Sürekli Refleks	14
2.1.2. <i>İktisadi ve Örgütsel Çerçeve</i>	15
2.1.2.1. Biyogüvenlik ve Yönetim	15
2.1.2.2. Biyogüvenlik ve Katılım	16
2.1.2.3. Yeni Sorunlara Eski Çözümler: İktisat	17
SONUÇ: BİYOGÜVENLİK HEMEN ŞİMDİ.....	19
KAYNAKÇA	22

Dünya Su Günü 14-15 Ekim 2005 Sempozyum, TMMOB Gıda Mühendisleri Odası, TMMOB Kimya Mühendisleri Odası, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası tarafından basılmış, Ankara, 2005

DPT, 8. Kalkınma Planı Biyoteknoloji ve Biyogüvenlik Özel İhtisas Komisyonu Raporu; <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/ix/8kalkinmaplani.pdf>
26.06.2005

DPT, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Raporu Biyogüvenlik ve Biyoteknoloji Özel İhtisas Komisyonu Sunusu, Ankara, 1999

GDO Gerçeği, Modern Biyoteknoloji Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar ve Gıda Güvenliği Notları İstanbul 2004, Yayıncı: Comart Uluslar arası Organizasyon ve Tanıtım Hizmetleri, Ankara, 2005

Türk Dil Kurumu, Türkçe Sözlük,
<http://www.tdk.gov.tr/TR/SozBul.aspx?F6E10F8892433CFFAA6AA849816B2EF05A79F75456518CA>, 22.6.2007, 14:25

GİRİŞ

Ülkemizde genetiği değiştirilmiş organizmalara (transgenik ürünler) karşı 2004 yılından beri aktif bir mücadele yürütülmektedir. Bu ürünlere karşı etkin bir koruma siyasetinin geliştirilmesi için, biyolojik güvenliğimizin sağlanmasına ilişkin kurumsal, idari ve yasal bir çerçeve ihtiyacı ise her gün artmaktadır. Buna karşın, biyogüvenlik kavramı, transgenik ürünler sektörünün giderek karlı bir yatırım alanına dönüşmesiyle birlikte yoğun tartışmaların yaşandığı bir konu olarak güncelliğini korurken, diğer yandan da toplumun transgenik ürünlere karşı tepkisi göz önüne alınmamaktadır. Biyogüvenlik ülkemiz açısından son derece önemlidir. Ülkemize kontrolsüz ve denetimsiz yollarla genetiği değiştirilmiş organizma girişi olduğu bilinmektedir.¹ Aynı zamanda

¹ GDO'YA HAYIR PLATFORMU ANKARA BİLEŞENLERİ Adına, TMMOB ZİRAAT MÜHENDİSLERİ ODASI, TÜKETİCİ HAKLARI DERNEĞİ, EKOLOJİ KOLEKTİFİ Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından 26 Haziran 2007 tarihinde GDO ve GDO'lu ürünlerin ithalatı, işlenmesi ve kontrolüne ilişkin hususların "YASAL DÜZENLEMELERİN BELİRLENMESİNE KADAR" düzenlenmesine ihtiyaç duyulduğu gerekçesi ile GDO ve GDO'LU BİLEŞEN İÇEREN GIDA ve YEM MADDELERİNİN İTHALATI, İŞLENMESİ ve KONTROLÜNE İLİŞKİN HUSUSLAR HAKKINDA TALİMAT" ın geri alınması için 20.7.2007 tarihinde bir eylemlilik başlattı. Bu eylemlilik ardından talimat geri alındı. Platform adına ise şu açıklama yapılmıştı: "GDO'lu gıda ve yemlerin ithalatı, işlenmesi ve yurt içinde kontrolü aşamalarındaki işlemlerin, söz konusu talimat hükümleri doğrultusunda uygulanması için durum tüm Valiliklere ve Bakanlık birimlerine bildirilmiş, 1 Ağustos 2007 tarihinden sonra talimat doğrultusunda işlem yapılacağı belirtilmiştir.

TALİMATIN YASAL DAYANAĞI YOK

Türkiye'nin taraf olduğu Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi ve eki niteliğindeki Cartagena Biyogüvenlik Protokolü TBMM tarafından kabul edilerek yürürlüğe girmiştir. Protokol ile GDO'lu ürünlerin iç piyasada üretimi, dağıtımı ve çevreye salınımı konusunda bir takım zorunluluklar getirilmiştir. Buna göre sözleşmeye taraf devletler, ihtiyatlılık ilkesi çerçevesinde bu ürünlerin risk değerlendirmesini yapacak sistemi kurmak, çevreye ve diğer gıdalara bulaşmasını engelleyecek tedbirleri almak ve ülkeye girişinden çıkışına kadar sıkı bir denetim mekanizması oluşturmak, bunu da bir iç hukuk düzenlemesi olan kanun ile yapmak zorundadır. Buna karşın Bakanlık tarafından çıkarılan talimatın bu açıdan yasal bir dayanağı bulunmamaktadır. Talimata dayanak olarak gösterilen kanunlar ise biraz önce belirttiğimiz yükümlülükleri karşılayan bir düzenleme içermemektedir.

Bununla birlikte Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nın yaklaşık beş yıldır yürüttüğü "Biyogüvenlik Kanunu" Taslağında, GDO'lu ürünlerin ithalatı, ihracatı, tüketimi, etiketlenmesi ve çevreye serbest salınımı ile ilgili yükümlülükler getirilmektedir. GDO'lu ürünlerin kullanılmasından doğan zarar ve bu zarardan kaynaklanan sorumluluk, taslak metnin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. GDO'lu ürünlerin üretimi, kullanılması ve tüketimini serbest hale getirecek Taslak, bu konuda duyarlılık gösteren başta GDO'ya Hayır Platformu olmak üzere, demokratik kitle örgütlerinin çabası ile Parlamento tarafından Bakanlığa iade edilmişti.

Oysa bugün Bakanlığın yürürlüğe koyacağı söz konusu talimat ile "Biyogüvenlik Kanunu" taslağı çalışmalarının bile çok gerisinde düzenlemeler getirilmek istenmektedir. Hukuki temelden yoksun, adeta yok hükmünde olan talimat, Cartagena Biyogüvenlik Protokolü doğrultusunda GDO'lu ürünlerden zarara uğrayacak çiftçi ve tüketicilerin zararları ve bu zararların kaynağı ile ilgili ispat külfeti konusunda hiçbir özel düzenleme getirmemektedir.

Çiftçiler ve tüketicilerin GDO'lu ürünlerden etkilendiklerini ispat etmek zorunda kalması, yargılama masrafları ve bunun için gerekli yüksek meblağlı harcamaların yine çiftçi ve

ülkelerince yapılacak olması, hak arama özgürlüğünü engelleyecektir. Oysa Protokolün getirdiği ihtiyatlık prensibine göre, ispat külfeti GDO'lu ürünleri üreten ve ithal edenlerin üzerinde olmalıdır. Talimat bu durumun tam aksine hiçbir düzenleme öngörmeyerek, hem GDO'lu ürünlere sebessizlik yolu açmakta, hem de bu ürünlere doğacak zararları toplum ve çevrenin sırtına yüklemektedir.

KİMLERE ÇIKAR SAĞLANIYOR

Türkiye'ye hukuk dışı yollarla bugüne kadar milyarlarca dolarlık GDO'lu ürün girmiş, halen de girmeye devam etmektedir. Bunun en önemli kanıtı da Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürünün Mayıs ayında Bandırma'ya yaptığı ziyaret sırasında ithal edilen ve Bandırma limanına indirilen mısırlarla ilgili olarak yaptığı açıklamaları ile sabittir. GDO'lu mısırların Bandırma Limanı'na girmediği günlerde sessiz kalmayı tercih eden Tarım ve Köyşer Bakanlığı, şimdi de çıktığı talimat ile sadece ABD'den gelen ürünlere GDO'larla ilgili düzenleme yapmaktaki, geri kalan ülkeler ile ilgili bir düzenleme getirmemektedir. Bandırma örneğinde de olduğu gibi Türkiye'ye çoğunlukla ABD ve Latin Amerika menşeli GDO'lu ürünler girmektedir.

Cartagena Biyogüvenlik Protokolü açık şekilde GDO'yu insan, hayvan, bitki ve çevre sağlığı ile genetik kaynaklar için riskli ürün olarak değerlendirmekte ve ülkelere bu ürünlerin ithalatı esnasında her türlü tedbir alma hak ve yükümlülüğünü yüklemektedir. Ancak Cartagena Biyogüvenlik Protokolüne Amerika, Arjantin, Brezilya gibi pek çok GDO'lu ürün üreticisi ülke tarafı bile değildir. Bakanlıkça hazırlanan talimat sadece AB ülkeleri ile sınırlanılarak, büyük miktarda ithalatin yapıldığı ülkelere gelen GDO'lu ürünler denetim dışında bırakılmaktadır.

Kamuyuunu yaratıcı bu girişimlerle hangi sermaye grupları kollanmaktadır? GDO'lu ürünleri ucuzla getirip, çiftçimizin ve tüketicimizin geleceğini, biyolojik çeşitliliğin varlığını tehdit edenlerin kimler olduğunun açıklanması gerekmektedir.

KAMUYUUNUN HAKLI TEPKİSİ HİÇE SAYILIYOR

GDO'ların riskleri, insan sağlığı ve biyolojik çeşitlilik üzerindeki yıkıcı etkileri, tarım ve çevre üzerine olumsuz sonuçları, demokratik kitle örgütleri tarafından yakaşık on yıldır her platformda dile getirilmiştir. GDO'ya Hayır Platformu Canavar Balon Kampanyası ile bu konudaki duyarlılığı kamuyuuna mal ederek, topladığı yüz bin imzayı TBMM Dilekçe Komisyonuna iletmıştır. Dilekçe Komisyonu da gerekli mercileri konu hakkında bilgilendirmiş ve konunun tarafları ile birçok toplantı düzenlenmiştir.

Ancak hükümet bu seslere heş yıldır kulaklarını tıkamış, bu da yetmiyormuş gibi 5553 sayılı Tohumculuk Yasası başta olmak üzere tarımın ve çiftçinin belini kırarak gülsizimlerini hızlandırmıştır. En son Nisan ayında önce Ziraat Mühendisleri Odası ve Çiftçi Sendikaları Konfederasyonlaşma Platformu, Türkiye'ye GDO'lu ürün girişini yolumda bir basın açıklaması yapmış, ardından da EKOLOJ Kolektifi ve Tüketici Hakları Derneği gülsizimlerden aldıkları mısırlar üzerinde yaptırdığı analizlerde GDO bulunduğunu tespit ederek kamuyuunu uyarmıştır. Buna karşın hükümet bu seslere kulaklarını tıkadığı yetmiyormuş gibi, şimdi de hukuka aykırı bir talimat çıkararak GDO'lu ürün ithalatını mesrulaştırmaya çalışmaktadır.

HALKIMIZI BİR KEZ DAHA UYARIYORUZ

GDO'ya Hayır Platformu olarak GDO'lara karşı 2002 yılından beri yürüttüğümüz haklı mücadelemizde yeni bir döneme giriyoruz. Hükümet giderek çıktığı GDO ve GDO'lu bileşen içeren gıda ve yem maddelerinin ithalati, işlenmesi ve kontrolüne ilişkin hususlar hakkındaki talimat ile GDO'ların ithalatı ve işlenmesini mesrulaştırmaya çalışarak, riskin sorumluluğundan kaçmaktadır. GDO'ların tarım toprakları, gıda güvenliği, tüketici sağlığı ve çevreye geri dönüşüm etkileri göz ardı edilerek, ülkemiz adeta genetik yıkıma sürüklenmektedir.

Yıllarca yoksul Afrika halkına GDO yardımı yaparak onları açlığa ve sefalete mahkum edenler, Irak'ın işgali ile yürürlüğe koydukları ilk uygulama olan 81 No'lu karar ile işgali süreci

ÇİFTÇİ, Cemalattın Yaşar, Dünyada ve Türkiye'de Yemeklik Tane Baklagiller Tarımı, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, Teknik Yayınlar Dizisi No:5, Ankara, 2004

DAWKINS, Richard, Gen Bencilidir, Çeviren: Asuman Ü. Müftoğlu, TÜBİTAK, Ankara, 2001

FUKUOKA, Masanobu, Ekin Sapı Devrimi, Çeviren: Aykut, İstanbullu, Kaos Yayınları, İstanbul, 2006

FROLOV, I.T., Biyolojide Diyalektik Yöntem, Çeviren: Yakup Şahan, Broy Yayınları, İstanbul, 1986

HO, Mae-Wan, Genetik Mühendisliği [rüya mı kabus mu?], Çeviren: Emral Çakmak, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Genel Yayın: 473, Bilim Dizisi: 13, İstanbul, 2001

KAPLAN, Selim, Biyoteknolojiye Etik Yaklaşım: "Biyogüvenlik", Kamu Yönetimi Dünyası, Yıl:7, Sayı:28, Ankara, 2006

KELLER, Evelyn Fox, Genin Yüzyılı, Çeviren:Haluk Barışcan, Metis Yayınları, İstanbul, 2004

LECOURT, Dominique İnsan Post İnsan, Çeviren: Hande Turan Abadan, Epos Yayınları, Ankara,2003

SHREEVE, James, Gen Savaşları, Çeviren: Özgür Atılım Turan, Doğan Kitap, İstanbul, 2004

ŞENEL, Adam, Teknedencilik, İndirgemecilik ve Biyolojizm, Bilim ve Ütopya, Sayı: 15, İstanbul, 1995

TURGUT, Nukhet, Çevre Hukuku, Savaş Yayınevi, İkinci Bası, Ankara, 2001

TURGUT, Nukhet, Çevre Politikası ve Hukuku, İmaj Yayınevi, Ankara, 2009

TOPAL, Şeminer, Tarım, Gıda, Ekosistem Boyutuyla Biyoçeşitlilik: Toplumsal ve Yasal Yanlıkları, İstanbul Çevre Gönüllüleri Platformu Yayın No: 4, İstanbul, 2002

Avrupa Topulukları Resmi Gazetesi, 90/220/AET sayılı Konsey Direktifi'ni yürürlükten kaldıran 12 Mart 2001 tarihli 2001/18/AT Sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Direktifi L106-1, Yayımlanma Tarihi: 17.4.2001.

Birinci Ulusal Tarım Ormanlık Gıda Çevre Kurultayı Çalışma Grupları Taslak Raporları, Ankara, 2005

Biyogüvenlik Cartagena Protokolü, Resmi Gazete, Tarih: 11 Ağustos 2003, Sayı: 25196, Kanun: 17 Haziran 2003 tarih ve 4898 sayılı Kanun.

Tohumdan, gıdaya kadar toplumun besin üzerinde egemenlik kurma hakkı şirketlerin eline geçmiştir. Şirketlerin eline geçen besin seçme hakkı, canlı yaşamını yok etmektedir. GDO teknolojisini kullanan ve tekel konumunda olan bir kaç ülkenin bir kaç firmasına gıda güvencemizin emanet edilemez.

Çünkü bu şirketler belli ürünlere yönelerek tarımı ve gıdayı tek tipleştirilmektedir. Bu durum ürün desenini daraltmakta, toprağı güçsüz bırakmakta, biyolojik çeşitliliği yok etmekte ve toplum tek tip bir beslenmeye yönlendirilmektedir. Bu durum kendi neslimizin ve çocuklarımızın daha sık hastalanmasına ve güçsüzlüğüne de yol açmaktadır.

Bu nedenle tohum, gıda, su haktır. Şirket egemenliğine giremez. Şirket egemenliğinde bu ürünlere yapılan genetik müdahalelerin ortaya çıkardığı zararı hiçbir hükümet ve şirket ortadan kaldıramaz. Bu durum yaşama hakkımızın ihlal edilmesi demektir.

Bugün GDO'lu ürünlerin ülkemizde üretimi yasak olmakla birlikte ithalatını yasak kapsamında değerlendirip denetleyen bir merci bulunmamaktadır. İthalat esnasında ithal edilmek istenen ürüne ilişkin GDO tespiti istenmemektedir. Ülkemizin en değerli hazinelerinden kabul edilmesi gereken biyolojik çeşitliliği, topografik ve coğrafi yapısı, ekolojik faktörleri dikkate alındığında yapılması gereken GDO içeren bütün unsurların yurt sınırı girişine engel olmaktır. Bu kapsamda teknik, idari ve hukuksal altyapının mutlaka oluşturulması gereklidir.

Ülkemiz ekolojik faktörlerini dikkate alarak biyoçeşitliliğini kullanırken korumalı ve kendi tohumluğunu kendi üretmeli, gıda egemenliğini sağlamalıdır. Bugün bu zorunlulukları karşılayacak bir yasal düzenlemeye ihtiyaç vardır. Hukukun sınırlılıkları içinde bu yolun açılıp açılmayacağını ise toplumsal ve siyasal mücadele gösterecektir.

Genetiği değiştirilmiş gıda ve tohumun zararsız olduğunu ispatlayamayan şirketlerin ülkemize bu ürünleri sokması engellenmelidir. Bu nedene sorumluluğu şirketlerin üzerinde bırakan, doğayı ve emeğimizi koruyan, kar için değil yaşam için bir biyogüvenlik sistemine acilen ihtiyaç vardır.

KAYNAKÇA

ALTHUSSER, Louis, Felsefe ve Bilim Adamlarının Kendiliğinden Felsefesi, Çeviren: Ömür Sezgin, Birey ve Toplum Yayıncılık, Ankara, 1984

BROSWIMMER, Franz, Bitki Emperyalizmi, Çeviren: Cennet Engin, Erol Demir, Bilim ve Ütopya, Sayı: 18, İstanbul, 1995

kara ve hava taşımacılığı sırasında da bu ürünlerin ülkemize girme, bulaşma ihtimali vardır.

Tarım, çevre, sağlık konularını yakından ilgilendiren biyogüvenlik konusunda, tohum, gıda ve tarım tekellerinin çıkarlarını koruyacak düzenlemeler ise geleceğimizi tehdit etmektedir.

Bu bağlamda genetiği değiştirilmiş organizmalar sektörünün gelişmesine karşın, bu konuda temel tartışmalar politik, ekonomik, etik düzeyde hala devam etmektedir. Kimi çevreler ülkemizin genetiği değiştirilmiş organizmalardan korunmasını engellemeye çalışmaktadır. Bununla birlikte bu tartışmalar iç hukukumuzda da yansımalarını bulmaktadır. Bu tartışmalarla birlikte kamuoyunun genetiği değiştirilmiş organizmalar ve biyogüvenlik konusunda yeterince bilinçlendirilmemesi sorunu ise can yakıcıdır.

Türkiye resmi düzeyde bir biyogüvenlik politikası geliştirme noktasından oldukça uzaktır. Biyogüvenlik politikamızın en somut göstergesi olan "Ulusal Biyogüvenlik Yasa Tasarısı" taslağı da bu açıdan oldukça önemlidir. Ancak biyogüvenlik tartışmaları resmi düzeyde, kapitalist pazarın güvenliğinden öte bir açıdan değerlendirilmeye çalışılmalıdır. Çünkü yaşamın temeli olan gıda ve tohum yok olma tehdidi altındadır.

Genetiği değiştirilmiş organizmaların, gıda egemenliği, gıda güvenliği, biyolojik çeşitlilik, sürdürülebilir tarım, doğayla birlikte yaşam, gen kaynaklarının korunmasına yönelik tehditlerini bertaraf etmeye yönelik bir biyogüvenlik politikasına acilen ihtiyaç vardır.²

Ancak AB ve ABD arasına sıkışmış hükümetlerimiz genetiği değiştirilmiş organizmalar konusunda uluslararası sözleşmelerden doğan yükümlülüklerini dahi yerine getirmemektedir. AKP hükümeti, Cartagena Biyogüvenlik Protokolü gibi taraf olduğu, GDO piyasasını düzenleyen sözleşmeleri dahi uygulamaktan uzaktır. Bu yasa hükmündeki protokol uyarınca hükümet, gümrük kapılarında gdoların girişi ile ilgili önlem alması gerekirken herhangi bir önlem almamaktadır.

Önümüzdeki günlerde de GDO'lu tarımın ve gıdaların ekolojik tarımı, biyolojik çeşitliliği yok edeceği göz önüne alınmalıdır. Bu durum diğer yandan da tarımın ve tohumun büyük tarım tekellerinin elinde tek tipleştirilmesine yol

kılanlar, Türkiye'de Tohumculuk Yasası'nın çıkarılmasını sağlayarak Anadolu'nun genetik mirasını sermayeye tescilleyenler şimdi de riskli GDO'lu ürünlerin ithalatını talimata bağlayarak, genetik kırım için düğmeye basmışlardır. GDO'ya Hayır Platformu bileşenleri olarak hukuki dayanaktan yoksun Bakanlık talimatına karşı tüm meşru ve hukuki mücadele araçlarını kullanacağımızı; ekoloji, tüketici ve tarım örgütleri olarak bu mücadeleyi sonuna kadar sürdüreceğimizi bir kez daha tekrarlıyoruz. GDO'ya Hayır Platformu Hukuk Komitesi hazırlıklarını tamamladıktan sonra kamuoyu bilgilendirilerek hukuki sürecimiz başlatılacaktır. Toprağı, suyu, havası için mücadele eden tüm demokratik kitle örgütlerinin çalışmalarımıza destek olmasını istiyoruz. Bu ülkeyi, bu toprakları sattırmayacağız. Bu toprakların kirletilmesine ve yok edilmesine, tüketicilerin sağlığının riske sokulmasına izin vermeyeceğiz. Yaşam Bizimdir. YAŞAM PATENTLENEMEZ."

² Bu konuda bakınız, **Birinci Ulusal Tarım Ormancılık Gıda Çevre Kurultayı Çalışma Grupları Taslak Raporları**, Ankara, 2005

açacaktır. Büyük tarım tekelerinin karşısında savunmasız kalan tarımsal ürün üreticileri de giderek daha fazla yoksullaşacaktır. Türkiye'de tarım nüfusunun yüzde beşlere düşürme yönündeki politikalar hem tarımı hem de tarımdan geçimini sağlayan milyonlarca ailenin yaşamını alt üst etmektedir.

Genetiği değiştirilmiş organizmaları savunmak için büyük bir medya grupları ve bilimi kendinden menkul teknikerler grubu harekete geçirilmektedir. Bu çabalar, yurttaşların kendi geleceklerini belirleyebilme hakkını ellerinden alacak tarzda yürütülmektedir. Hükümet GDO'lu ürünleri halka her yönüyle anlatmalıdır. Ancak bu hükümet bunu yapmıyor ve yapamayacak da.. Çünkü kabine de yer alan kimi bakanların çocukları mısır gibi GDO riski yüksek ürünlerin ithalatından geçiniyor. Kimi milletvekilleri de ABD'ye gdo'lar hakkında bilgilendirilmek üzere misafir olarak ziyaretlerde bulunuyor.

O halde halkı bilgilendirmek, bağımsız demokratik kitle örgütlerinin üzerine düşüyor. Baştan söylemek gerekirse Türkiye'nin biyolojik çeşitliliğini, genetik varlıklarını, tarımsal üretimde çeşitliliğini, üreticileri ve tüketicileri koruyan bir biyogüvenlik politikasına ihtiyaç vardır. Ancak uluslararası mevzuat ve hükümetin bu konudaki tutumu durumu kötüleştiriyor.

Tarım, tohum ve gıda tekellerinin dayatmaları karşısında biyolojik çeşitliliği, tohumu, genetik kaynakları, üretici ve tüketicileri koruyacak bir çalışma için hükümet tarafından meclis gündemine taşınması beklenen, Ulusal Biyogüvenlik Yasa Tasarısının tanıtılması gerekiyor.

Kapitalist pazarın transgenik ürünlerini ve bu pazarın biyogüvenlik politikalarını savunanların dayandıkları temel argümanlar, tarım topraklarının giderek verimsizleştiği, dünyada açlığın yaygın olduğu, transgenik ürünlerin açlığa çözüm olacağı ve bunun içinde transgenik ürünlerin tarımsal üretimin merkezine oturması gerektiği idi.³ Ancak yine biliniyor ki dünya üzerindeki açlığın en önemli nedeni, **besinin kıt olması değil, bu kaynakların adaletsiz ve eşitsiz dağılımıdır.** Aynı zamanda kapitalist üretim ve tüketim tarzı da bu adaletsizliğin sürdürülebilir kılınmasına olanak sağlamaktadır. Buna karşın ise GDO yanlıları klasik argümanlara yaslanmaya ve nüfusu en önemli sorun olarak göstererek aşırı üretim ve tüketim olgusunu gizlemektedir.

Transgenik ürünlerin baş aktörleri olan uluslararası tarım, gıda, tohum ve ilaç tekellerinin argümanları ve resmi biyogüvenlik politikamızın temeli olan anlayış bu çalışma ekseninde değerlendirilecektir. Her şeyden önce neyin olmaması gerektiğini açıklayabilmek önemlidir. Bu nedenle de tarımı ve üretimi korumayan biyogüvenlik anlayışının dışına çıkılarak, kar için değil yaşam için biyogüvenlik anlayışı geliştirilmelidir. Hemen Şimdi!

³ Bu konuda bakınız, GDO Gerçeği, **Modern Biyoteknoloji Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar ve Gıda Güvenliği Notları**, İstanbul, 2004, Yayıncı: Comart Uluslar arası Organizasyon ve Tanıtım Hizmetleri, Ankara, 2005

Gıda egemenliğine sahip çıkış, tarımsal ve ekolojik varlıkların korunmasına, bunları ulusal yada uluslararası kurum ve kuruluşlara (şirketlere, fonlara, bankalara holdinglere, tekellere, tröstlere) peşkeş çekmeye çalışan resmi yada sivil otoriteler ve onların yarattığı tahripkar yasalara karşı çıkmakla mümkündür.

Türkiye'ye yıllardır genetiği değiştirilmiş tarımsal ürünler ve gıda girmektedir. Bu konuda Türkiye hukuki sorumluluklarını yerine getirmekten kaçınmaktadır. Türkiye'nin taraf olduğu Cartagena Biyogüvenlik Protokolü'nün imzalanmasının ardından T.C.hükümetleri Biyogüvenlik Yasası'nı çıkartmamıştır. 2004 yılından bu yana ülkenin gen varlıklarını, biyolojik çeşitliliğini koruyacak, tarım ve gıda egemenliğini sağlayacak, çiftçilerin ezilmelerini, yok olmalarını engelleyecek, tüketicilerin güvenli ve sağlıklı gıda ihtiyacını karşılayacak bir yasa çıkartılmamaktadır.

AKP hükümeti Biyogüvenlik yasını çıkartmadığı gibi, piyasaya giren mısır, soya, kolza gibi GDO'lu yada GDO'lu olma olasılığı yüksek ürünler üzerinde de bir denetim yapmamaktadır. GDO'lu tarım ürünlerini Toprak Mahsulleri Ofisi gibi resmi kurumlar ithal edebildiği gibi, gümrük vergi oranlarını belirli dönemlerde düşürerek bizzat hükümet yandaşı olan şirketlerin bu ithalatlardan para kazanması bile sağlanabilmektedir.

Bununla birlikte 2006 yılında çıkartılan tohumculuk hakkındaki kanunla da üreticilerin ve tüketicilerin hakları gasp edilmektedir. Bu yasayla ülkemizde üretilen pek çok ürünün üretilmesine karar verme hakkı tohumların patentlerini elinde bulunduran şirketlerin eline geçmiştir. Bu yasanın bir benzeri Amerika'nın Irak'ı işgalinden sonra çıkartılmıştır. Irak çiftçisi tohumluk ayırma hakkını yitirmiştir. 2007 yılında Türkiye'yi UPOV'a dahil eden AKP hükümeti, tohumda ve tarımda tüm haklarımızı şirketlerin eline vermiştir.

Gıda, su, tohum gibi stratejik varlıkları denetim altına alarak, yaşamlarımızı satın alan ve dünyayı yönetenlerin emrine verenlere karşı durmak yaşamak için bir zorunluluk olmuştur. Dünyayı tüketen kapitalizm, tohumu, suyu, gıdayı atık haline getirmektedir. Toplum da tüketiciler haline getirerek yoksullaştırılanların artışı olmayacağımızı göstermek mümkündür.

Toplumun büyük bir kesimi kötü beslenme koşullarıyla karşı karşıyadır. Şirketlerin daha ucuza üretilen daha çok kar elde etmek için ürettiği gıdolu ürünler toprağın ve insanların yaşamını tek tipleştirilmekte ve yok etmektedir. Bu ürünlerin sağlığa zararsız olduğu, biyolojik çeşitliliği yok etmediği ispatlanmamıştır. Yurttaşların büyük bir çoğunluğu gıdolu ürünlerin hangisi olduğunu bilmeden tüketmektedir. Yurttaşların besin seçme özgürlüğü ihlal edilmektedir.

Bu durum, tarımsal üretimin temel girdisi olan tohumda da geçerlidir. Kimi tohumların genetiği değiştirildiği için kısırdır. Bir ertesi yıl kullanılamamaktadır. Bu ürünler ülkemize yemlik olarak da girmektedir. Toplumun tohumunu seçme özgürlüğü ve tohumluk ayırma hakkı engellenmiştir.

gen piyasada değişim değerine kavuştuğu, mal haline geldiği andan itibaren bu piyasanın denetlenmesi ihtiyacı da kendini açığa çıkartır.

Yüzyılı aşkın bir zamandır süren gen emperyalizminde; artık yeni bir dönemeç ortaya çıkmıştır, bu dönemde kutsallığının tahtına oturan bilim ve insanları, bütün yaşamın nesnel bilgisini elinde tutan modern büyücüler olarak kendilerini kutsamaktadır.⁴⁶

Bu yeni emperyal süreçte ulusal devletlerin rolü de piyasanın denetimi ve düzenlenmesine evrimlemektedir. Piyasanın "görünmez eli" biyogüvenlik konusunda da harekete geçirilmiştir.⁴⁷ Tüm sorunsu bu görünmez elin sıkıntılarının etik olarak nasıl düzenlenebileceği sorununa indirgenir. Etik bir mesele temelinde tartışıldığı sürece de tüm sorumluluk bu düzenlemeleri uygulayanların sırtındadır.⁴⁸ Biyogüvenliğe duyulan ihtiyaç bu açıdan biyoteknoloji ürünlerinin güvenli ticaretine yönelik bir ihtiyaç olmaktan çıkarılmalıdır.

SONUÇ: DOĞA VE EMEK İÇİN, BİYOGÜVENLİK HEMEN ŞİMDİ

Dünya üzerindeki tüm canlılar hayatlarını sürdürebilmek için su ve gıdaya gereksinim duyarlar. Canlı kalabilmenin tartışmasız ön koşulu olan bu iki varlık insanlar için de bir zorunluluk ve haktır. Su ve gıdanın egemenliğini ele geçiren ya da geçirmeye çalışan kişi, grup ya da şirketler insanlığın yaşam koşullarını boyunduruk altına almış, yaşam haklarını ellerine geçirmiş olurlar. Bu nedenle ekolojik ve tarımsal varlıklara tüm canlıların "yaşam hakkı" adına sahip çıkmalıyız.

denetlemek, izlemek üzere biyogüvenlik sistemi kurmak, geliştirmek ve uygulanması ile ilgili usul ve esasların belirlenmesini sağlamaktır.

Bu kanun GDO ve ürünleri ile ilgili araştırma geliştirme, üretim, çevreye serbest bırakma, piyasaya sürme, kullanma, ithalat, ihracat, taşıma, saklama, paketlenme, etiketlenme ve depolama dahil olmak üzere GDO ve ürünleri içeren faaliyetlere, bu faaliyetlerle ilgili gerçek kişiler ile kamu ve özel hukuk tüzel kişilerine dair hükümleri kapsar."

⁴⁶ Louis,ALTHUSSER, *Felsefe ve Bilim Adamlarının Kendiliğinden Felsefesi*, Çeviren: Ömür Sezgin, Birey ve Toplum Yayıncılık, Ankara, 1984

Franz, BROSWIMMER, *Bitki Emperyalizmi*, Çeviren: Cennet Engin, Erol Demir, Bilim ve Ütopya, Sayı: 18, İstanbul, 1995

⁴⁷ 8. Beşyillik kalkınma raporunda DPT tarafından sunulan rapora göre "Modern biyoteknoloji araştırmaları genellikle, üniversiteler, özel sektör ve kısmen de kamu kuruluşları tarafından yürütülmektedir. Elde edilen sonuçların kullanılabilir hale getirilmesi ve çok büyük bir pazarının olması, bu alanda dev özel sektör kuruluşlarının yatırım yapmasına neden olmuştur. Modern biyoteknoloji araştırmaları sonucunda elde edilen ürünlerin pazarlanması ve kullanımı gün geçtikçe yaygınlaşmaktadır. Ancak, bu ürünlerin kullanımından doğacak sonuçlar hakkında kesin bilgilerin bulunmaması bir takım soru işaretleri ve tartışmalar da beraberinde getirmektedir. Bu tartışmalar, insan, hayvan, çevre ve biyolojik çeşitlilik üzerinde yoğunlaşmaktadır." DPT, *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Raporu Biyogüvenlik ve Biyoteknoloji Özel İhtisas Komisyonu Sunusu*, Ankara, 1999, s.1

⁴⁸ Biyogüvenlik sisteminin sorumluluğunu uygulayanların üzerine bir sorumluk olarak yıkan bir yaklaşım için bakınız, Selim,KAPLAN, *Biyoteknolojiye Etik Yaklaşım: "Biyogüvenlik"*, Kamu Yönetimi Dünyası, Yıl:7, Sayı:28, Ankara, 2006, s.22-28

1. RESMİ BİYOGÜVENLİK POLİTİKASININ TEMELLERİ

1.1.İKTİSADİ VE POLİTİK TEMEL

Birleşmiş Milletler 4 Haziran 1992'de, yani Şubat Karnavalı'ndan dört ay sonra Rio de Janeiro'da "Çevre ve Kalkınma" konferansını toplayıp "Biyolojik Çeşitlilik Konvansiyonu" nu imzaya açtığında, dünyanın en büyük biyoteknoloji firmaları ve laboratuvarları Midland'daki 27 kilometrekarelik DNA vadisine çoktan yerleşmişlerdi. Böylece çoktan Brezilya kestanenin genleri soya fasulyesine aktarılmış ve tarıma elverişli Brezilya topraklarının üçte birinden fazlasına yayılmıştı.

Sözleşmeden sekiz yıl sonra bu kez Cartagena'da üslenen aynı "Milletler", "Cartagena Biyogüvenlik Protokolü'nü Konvansiyona ek protokol olarak kabul ettiklerinde ise, sadece İspanya topraklarının 30.000 hektardan fazlası, dünya tarıma elverişli ekim alanlarının ise sözleşmeden bu yana 25 misli artarak, yani 44,2 milyon hektara yakını Vadi çalışanlarının hizmetine tahsis edilmiş bulunuyordu.⁴

Ama 2000 yılının başında yalnızca bu protokol kabul edilmekle kalmadı, aynı tarihlerde biyogenetik firmaların regülasyon yükümlülüğü altına sokulmasını öneren BM Transnasyonel Şirketler Merkezi bizzat BM tarafından cezalandırılarak lağvedildi ve yerine en büyük 250 şirketin "kendi kendisini kontrol edeceğine" söz verdiği "BM Global Compact" şirketler konvansiyonu kuruldu. Biyogüvenlik Protokolü'nün taraf devletlerin imzasına açıldığı tarih olan 2000 yılının mayıs ayına gelindiğinde ise hemen kuzeyde İsveç'in Malmö kentinde toplanmış olan BM Çevre Bakanları Konferansı, çevre ve kalkınma sorunlarının "Global Compact" öncülüğündeki "governence"(yönetişim) anlayışı içinde çözülebileceğini ilan ediyordu.

Biyogüvenlik Protokolü'nün mehazı sayılması gereken "Biyolojik Çeşitliliğin Korunmasına Dair Sözleşme" ye göre çeşitliliğin korunması; biyolojik kaynakların sürdürülebilir kullanımı ve biyolojik kaynağın kullanımından doğan yararın taraf milletler arasında "hakça" paylaşımı ile aynı anlama geliyordu. Sürdürülebilir kullanım; "çeşitlilik unsurlarının uzun dönemde azalmasına yol açmayacak şekilde ve oranda kullanımı" demektir. Biyolojik kaynakların sürdürülebilir kullanımından ise "milli egemenlik" prensibinden hareketle, ulusal devletler sorumlu tutulmuştu.⁵

Yarar paylaşımı adı altında düzenlenen ilk husus, "biyolojik kaynaklara erişim hakkı" idi; diğer bir deyişle, bir devletin öteki devlete ait gen kaynaklarını kullanma hakkı. Sözleşme'nin 15. maddesinde, kaynaklara erişim hakkı, bu hakkın içeriği ve miktar ayarlamaları öncelikle ikili veya tek

⁴ Cemalettin Yaşar, ÇİFTÇİ, *Dünyada ve Türkiye'de Yemelik Tane Baklagiller Tarımı*, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, Teknik Yayınlar Dizisi No:5, Ankara, 2004

⁵ Şeminur,Topal, *Tarım, Gıda, Ekosistem Boyutuyla Biyoçeşitlilik: Toplumsal ve Yasal Yankıları*, İstanbul Çevre Gönüllüleri Platformu Yayın No: 4, İstanbul, 2002

tarafli anlaşmalarla mutabık kalınan şartlara tabi kılınıyordu. Bu hukuk sarmalından çıkan netice ise basitçe söylemek gerekirse şu oluyordu; kullanım sorumluluğu milli devletlerde, kullanım yetkisi ise milletlerarası topluluklarda!

Böylece sadece sözleşmenin imzalandığı 1992 yılından bu yana ve sözleşmenin gözetimi altında, onlarca yoksul "egemen devlet" gen kaynaklarının kullanımını 500 den fazla ikili anlaşma ile ve TRIPs plus ya da UPOV adı altında, birkaç egemen devlete devretmiş oldu. Şimdi bu kaynaklar Midland'da gen vadisi çalışanlarınca kullanılmakta.

Gerçekte kaynağını BM'nin 1962 tarihli "Doğal Kaynaklar Üzerinde Daimi Egemenlik Kararı"nda bulan bu dâhiyane yaklaşım, milli egemenlik safkasatısı yani, yüzyıl boyunca bütün kritik müzakerelerde sermayenin çıkarını ulusal üstü düzenlemelere, yoksul halkın çıkarını ise "ulusal egemenliğe" havale eden döngüsüyle epeyce iş gördü ve hala görmekte.

Sözleşmede burjuva hukukunun dolambaçlı diliyle ustalıkla örülmüş bir diğer husus ise doğrudan "yarar paylaşımı" ile ilgili idi. Bu husus genetik kaynaklar üzerindeki bilimsel araştırmalara devletlerin karşılıklı katılımını ve bu kaynakların ticari ya da başka amaçla kullanımından elde edilen yararın paylaşımını bir hak olarak düzenliyordu. Hakkın öznesi yani yararlanıcısı ise, "biyolojik kaynakları temin eden taraf "olarak tayin edilmişti. Buraya kadar makul görünmekle birlikte sözleşmenin giriş kısmında yapılan terim tanımlamaları için rengini iyiden iyiye değiştiriyordu.

Buna göre; 'Menşe Ülke', genetik kaynaklara in-sitü koşullarda sahip olan ülke anlamına geliyordu. Temin eden ülke ise (herhangi bir yasallık kriteri gözetilmiyordu) bu kaynakları menşe ülkeden toplayan veya temin eden ülke; yani biyokorsanlar. Sözleşmede yararın kendisiyle paylaşılması istenilen taraf işte bu ikinci gruptakilerdi "Adil ve eşit"!

Şimdilerde Türkiye'de belki de en çok konuşulan konulardan biri olmaya aday, biyolojik çeşitlilik sözleşmesinin eki Biyogüvenlik Protokolü ve ondan iktibasla hazırlanan ulusal "Biyogüvenlik Yasa Taslağı". Dünyada yürürlüğe giriş tarihi 11.10.2003 olan Protokolün Resmi Gazetede yayımlandığı tarih 24.6.2003 oldu. Yürürlüğe giriş tarihi ise 24.1.2004 olarak belirlendi. Yani protokol 24 Ocaktan bu yana Anayasanın 90. Maddesinin son fıkrası hükmü gereği mer'i kanuna eşdeğer olacak şekilde yürürlükte bulunuyor.

Ulusal Biyogüvenlik Kanun Taslağı ise aslında protokolün Resmi Gazetede yayımlanmasından çok önce, 18 Eylül 2002 tarihinde başlatılan ve 444.000 dolarlık proje finansmanının yarısına yakını BM Küresel Çevre Fonu (GEF) tarafından karşılanmakta olan "Ulusal Biyogüvenlik Çerçevesinin Geliştirilmesi Projesi'nin" mevzuat ayağı oldu.⁶

⁶ GEF ise Rio zirvesinde "çevre'nin "küresel kamusal mal" olarak, yani mal olarak tanınmasıyla birlikte açığa çıkan finansman ve belki de tedarik pazarlama ve satış ihtiyacının giderilmesine yönelik bir BM kuruluşudur.

illiyet bağıını kesen neden olarak kabul edilmesi "doğa olaylarının tamamının" mücbir sebep kavramı içinde şirketler tarafından ileri sürülebilmesine olanak tanır ki, bu durum mevcut mahkeme kararlarına ve sorumluluk hukukunun ilkelerine; Anayasa'ya ve hukuk devletin ilkelerine aykırıdır.

Biyogüvenlik sisteminin olmazsa olmaz bir koşulu da geleneksel İspat yükünün tersine çevrilmesi geleneksel ispat külfeti kuralının değiştirilmesidir.³⁹ Yani ispat külfetinin çevresel bozulmaya yol açabilecek faaliyetten etkilenen ve karşı çıkanlardan alınıp çevresel kaynakları kullananlara yüklenmesi yani yer değiştirmesidir. Biyogüvenlik sistemi, biyolojik çeşitliliği korumaya yönelik hazırlanıyorsa, zarara uğrayanlar GDO'lar nedeniyle zarara uğradıklarını ispatlamak zorunda bırakılamazlar.⁴⁰ Zararın, GDO ve ürünlerinden kaynaklanmadığını, GDO'ların zarara neden olmadığını ispat yükü, GDO'yu piyasaya süren, izin veren, üreten ve kullandıranlardadır.

2.1.2.3. Yeni Sorunlara Eski Çözümler: İktisat

İktisadın "zorunlulukları" kendini hukukun muğlak zemininde yeniden üretmektedir. Bununla birlikte hukuk da kendini bilimin "mutlak" bilgisine terk ettiğinde, iktisat ve bilim arasındaki ilişki hukuk dolayımıyla inşa edilir.

Biyoteknoloji fetişizmi dünyanın yeni kurtarıcısı olarak palazlandığı ve bilimsel referansların bir tür pazarlama tekniği halinde sunulduğu piyasa ekonomisinde, biyogüvenlik konusunda ki çalışmalar iktisadın yasalarına mahkûm olacaktır.⁴¹

Kaldı ki biyoteknoloji alanındaki gelişmelerin üretime uygulanması özellikle tarımda yaygın olarak kullanılmaya başlanmasıyla, kapitalist üretimin hızı biyogüvenlik rejiminin kendinde metanetli yaklaşımının hızını alt üst edecektir.⁴² Özellikle içinden geçtiğimiz eski dünyayı yenileme düzenini savunanlar açısından⁴³, ilerleme bir tür modern olanın teknik tekrarı olarak görüldükçe, biyolojizmden beslenen hayat⁴⁴ ve onun hukuki düzenlemeleri de eninde sonunda bu eksenden beslenecektir. "Ulusal Biyogüvenlik Kanun Taslağının" amacı da bu doğrultuda hazırlanmıştır.⁴⁵ Biyolojik çeşitlilik ve

³⁹ Turgut'un çalışmasında yer alan ihtiyat ilkesinin uygulama araçlarından ispat yükünün tersine çevrilmesine ilişkin açıklamalarına özellikle dikkat verilmelidir. Bknz: Turgut, 2001, s.370- 372

⁴⁰ Turgut, 2009, s.194.

⁴¹ Mae-Wan, HO, **Genetik Mühendisliği [rüya mı kabus mu?]**, Çeviren: Emral Çakmak, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Genel Yayın: 473, Bilim Dizisi: 13, İstanbul, 2001

⁴² Masanobu, FUKUOKA, **Ekin Sapı Devrimi**, Çeviren: Aykut, İstanbullu, Kaos Yayınları, İstanbul, 2006

⁴³ Richard,DAWKINS, **Gen Bencildir**, Çeviren: Asuman Ü. Müftüoğlu, TÜBİTAK, Ankara, 2001

⁴⁴ Adam Şenel, Teknedencilik, İndirgemecilik ve Biyolojizm, **Bilim ve Ütopya**, Sayı: 15, İstanbul, 1995

⁴⁵ **Biyogüvenlik Yasa Taslağının Amaç başlıklı 1. maddesi**,

"Bu kanunun amacı; ülkemizde çevrenin ve biyolojik çeşitliliğin korunması, sürdürülebilirliğinin sağlanması ile bitki, hayvan ve insan sağlığının korunması için bilimsel ve teknolojik gelişmeler ve ülke ihtiyaçları çerçevesinde, modern biyoteknoloji kullanılarak elde edilen genetik yapısı değiştirilmiş organizmalar (GDO) ve ürünleri ile ilgili faaliyetleri düzenlemek,

sonrada katılım hakkının ikametgâh, yurttaşlık gibi sınırlar söz konusu olmaksızın kararların alınması aşamasında, halkın süreçlere dâhil edilmesi yollarının geliştirilmesi gerekir.³⁵

Kısaca, alınan kararların halka açılması aşamasından önce karar alma sürecinde halkın katılımının sağlanması, burjuva demokrasisi sınırları içinde bilgi edinme ve kamuoyunun doğru bilgi sunulması süreciyle kurumsallaşabilir. Bu süreç yurttaşların, karar alanlardan bekledikleri hukuki güvenlik duygusunun korunması zorunluluğunun da bir sonucudur. Biyogüvenlik süreci eninde sonunda, parlamenter sınırlar içinde de katılımcı bir yönetim anlayışını zorunlu kılar. Bu açıdan da biyogüvenlik sistemi halkın karar alma süreçlerine katılmasına olanak sağlamalıdır.

Ulusal Biyogüvenlik Kanun Tasarısı'nda ise "acil durumlarda uygulanacak olan yöntem ile planların özeti" ibaresi ile yurttaşların bilgilendirme kapsamı daraltılmıştır. Taraf olunan sözleşmenin asgari koşullarını daraltan kamu yönetimi ve yasa yapma anlayışı, sorunların çok taraflı, çözümlerin ise tek taraflı olduğu kanısından beslenmektedir.³⁶

Oysa ki "Katılım ilkesi"nin çevre hukuku açısından tanımı "bireylerin çevresel yönetim sürecinde rol oynamaları, etkide bulunmaları ve böylelikle kendi yaşamlarını şekillendirecek bu süreci yönlendirmeleri."³⁷ demektir. 'Etkide bulunmak' ya da 'rol oynama ve yönlendirmenin' anlamı bireylerin kendi görüş ve önerilerini ortaya koymaları demektir. Katılım sistematik olarak iki başlık altında: çevresel karar alım sürecine katılım ve kararların uygulanması sürecinde katılım olarak incelenir.³⁸

GDO'yu piyasaya süren şirketler ve buna izin verenler, tüketicileri, üreticileri ve kullanıcıları; biyogüvenliğin sağlanması için GDO'nun özellikleri hakkında bilgilendirmeleri ve GDO'nun insan, hayvan, bitki ve çevre sağlığını ve biyolojik çeşitliliği tehlikeye düşürmeyecek biçimde tüketilmesi, üretilmesi ve kullanılmasını sağlayacağını taahhüt etmeleri gerekir.

Bu nedenle bir biyogüvenlik sistemi oluşturulurken geleneksel sorumluluk biçimlerinin ötesinde bir tahayyüle ihtiyaç vardır. GDO ve ürünlerini üretenler, doğa olayları nedeniyle bu ürünlerin çevreye salımdan sorumlu tutulmalıdırlar. Bu ürünleri üretenler için mücbir sebebin, illiyet bağına kesen kabul edilebilir bir sebep olmadığı açıktır. GDO'lar için mücbir sebebin

³⁵ Konuyla ilgili olarak bkz. Turgut, 2001, s.269-341.

³⁶ Biyogüvenlik Kurumu başlıklı 8. maddede kurumun görev ve yetkilerinin sayıldığı ilgili bendlerinde "o" GDO'lar, ürünleri ve bunların güvenli muamelesi hakkında, kamunun eğitimi, doğru bilgilendirilmesi, kamu bilincinin oluşturulması ve halkın zamanında bilgilendirilmesi ve karar sürecine katılımlarının sağlanması için ihtiyaç duyulan düzenlemeleri yapmak; 1) GDO ve ürünlerinin kullanımları hakkında bilgileri ve alınan kararları zamanında halka duyurmak; halkın ve bu kanun kapsamındaki faaliyetleri gerçekleştirenlerin, Kanunun yaptırımlarını anlamalarına yardımcı olmak; halkın biyogüvenlik takas mekanizmasında yer alan bilgilere erişim yolları dahil olmak üzere, biyogüvenlik takas mekanizmasının işlevleri hakkında bilgiye erişimi sağlamak; 2) Herhangi bir özel veya tüzel kişinin yazılı başvurusu üzerine, GDO ve ürünleri ile ilgili faaliyetlerin güvenliği konusunda gizli olmayan bilgileri verir."

³⁷ Turgut, 2001, s.280.

³⁸ Turgut, 2001, s.281.

1.2. HUKUKİ TEMEL

Protokol bütün bir ulusal mevzuat ayarlamalarının mehzazını teşkil ettiğine göre öncelikli ve detaylı bir incelemeyi hak ediyor. Dibacesine kayıtlı olduğu şekliyle, Cartagena Biyogüvenlik Protokolü'nün tarafları, "modern biyoteknolojinin çevre ve insan sağlığı için yeterli güvenlik tedbirleri ile birlikte geliştirilmesi ve kullanılması halinde insanlığın refahı için büyük potansiyele sahip olduğunu kabul ederek" ve Rio'da kabul edilen "ihtiyatlılık prensibi"nin ışığında söze başlıyorlardı.

Ardından genetiği değiştirilmiş organizmaların "güvenli nakli muamelesi ve kullanımı" alanında yeterli(!) bir koruma düzeyinin sağlanmasını taahhüt ediyorlardı. Dolayısıyla değiştirilmiş organizmaların nakli, muamelesi ve kullanımını da taahhüt altına almış oldular. Bu nedenle olacak ki, protokole damgasını vuran temel rejim, **genetiği değiştirilmiş organizma ticareti için "yasaklama" değil, daha çok "bilimsel belirsizlik- risk belirsizliği", "risk", "risk değerlendirme" ve "riskin yönetilmesi" kavramlarının etrafında uçuştugu bir tür aşamalı serbestleştirme fikrinin merkezden ulusal piyasalara ihracı şeklinde geliyordu.** Esasen bu "risk", "risk belirsizliği", "risk değerlendirme", "güvenli kullanım (etiketleme v.s dâhil)" benzeri kavramlar hiç de yeni değildi.⁷

Bununla birlikte GDO ve GDO'lu ürünlerin tamamının Protokol kapsamına alınarak güvenli muamelesinin taahhüt edildiğini düşünmek de yanıltıcı olur. Çünkü "Amaç" maddesine, güvenli muamelesi hedeflenenlerin "biyolojik çeşitliliğin korunması ve sürdürülebilir kullanımı üzerinde olumsuz etkilere sahip olabilecek organizmalar" olduğu açıkça belirtilmiştir. Buradan çıkan sonuç zararsız ve denetimi gerekmeyen GDO'ların da mevcut olduğunun imasıdır. Bu imayı destekleyecek nitelik olacak şekilde de 7/4 maddesinde "olumsuz etkiye sahip olması olası görülmemen"⁸ GDO'lardan söz edilerek bunların ön bildirim, dolayısıyla büyük ölçüde risk değerlendirme sürecinin dışında bırakılması sağlanmaya çalışılmıştır. Protokol'ün "Risk Yönetimi" başlıklı 16/5 maddesi ise tarafların olumsuz etkiye sahip GDO'ların belirlenmesi konusunda işbirliği yapacakları hususunu bağtıyor. Bu haliyle yakın gelecekte GDO'lar dünyasının da akranı olan tüm tarım kimyasalları, gübre ve yem katkılarında olduğu gibi, zararlılar ve zararsızlar olarak sınıflandırılıp, karar süreçlerinin standartlaştırılacağını tahmin etmek güç değil. Çünkü ekonominin bakış açısına indirildiğinde hiçbir satışın ötekinden farkı yoktur.

Protokol, devletlerarası bir anlaşma olması nedeniyle, daha ziyade "sınır ötesi hareketler" olarak adlandırdığı ithalat-ihracat işlemleri üzerine odaklanmıştır. Sınır ötesi hareketler ise "kasıtlı çevreye salım", diğer bir deyişle "genetiği değiştirilmiş organizmanın açık ve geniş alanda üretimi

⁷ Örneğin tahıl ve gıda ticaretinin kuralılaştırılarak serbestleştirilmesini amaçlayan WTO-SPS (DTÖ-Sağlık ve Bitki Sağlığı Önlemlerine dair Anlaşma) metninde bunların her birinin açılımını bulmak pekâlâ mümkündür.

⁸ Biyogüvenlik Cartagena Protokolü, Resmi Gazete. Tarih: 11 Ağustos 2003. Sayı: 25196. Kanun: 17 Haziran 2003 tarih ve 4898 sayılı Kanun.

maksatlı" tohum ithalatı ve kasfı olmayan yani "gıda ya da yem olarak veya doğrudan işleme amaçlı ithalat" olarak iki ayrı prosedürde ele alınmıştır.

Kasıtlı çevreye salım, yani GDO'lu tohumluklar için kararlaştırılan kontrol mekanizması, değerine göre ağırlaştırılmış prosedürler içeriyor. Örneğin protokol kapsamında ön bildirim anlaşmasından doğan yükümler kapsamına yalnızca kasıtlı çevreye salımın konusunu teşkil eden tohumluklar alınmış; GDO'ların araştırılması veya geliştirilmesi için öngörülen "kapalı kullanım" esasları, gıda, yem veya doğrudan işleme amaçlı ithal edilen ürünler ön bildirim anlaşması kapsamının dışında bırakılmıştır.

Ön bildirim süreci, ihracatçı taraf ya da doğrudan ihracatçı tarafından ithalatçı tarafa yapacağı ve protokolle kararlaştırılan (ek 1) bilgileri içermesi öngörülen bir bildirimle başlatılıyor. Ön cevap adı verilen ve ithalatçı tarafın başvuruya ilişkin ön değerlendirmesinin ihracatçıya bildirildiği bir tür "usul muhakemesi" ile devam ediyor; başvurunun protokolle belirlenmiş olan usul şartlarını sağlaması halinde ise bu kez ikinci aşamaya yani "esastan" karar aşamasına geçiliyor.

Yetkili ulusal mercii tarafından verilecek olan nihai kararın protokole göre iki şekli var: koşullu ya da koşulsuz ithalat onayı veya doğrudan doğruya ithalatın yasaklanması. Protokolde yasak hallerine ilişkin hiçbir ön belirleme bulunmuyor. Bütün bir karar süreci "risk değerlendirme" adı verilen ve ölçütleri protokolün III numaralı ekinde belirtilmiş olan bir tür "bilirkişilik" müessesesinin sonuçlarına terkedilmiş durumda. Ama birleşen milletler bununla da yetinememiş olacak ki, 15.maddenin 2. fıkrasına şöyle bir cümle ilâştirilmiş: "ithalat tarafı ihracatçının risk değerlendirmesi yapmasını şart koşabilir". Gerçekte bu ifadenin burjuva hukukun asgari temel prensipleri gözetildiğinde dahi skandaldan farkı yoktur. Meseleye tabiatın temel yasalarıyla bakılacak olursa da tek bir karşılığı bulunabilir; kurdu kuzuya çoban koşmak!

Öte yandan risk değerlendirmesine ilişkin üçüncü genel prensip, bu değerlendirmeyi yapacak olanları "uluslararası kuruluşların tavsiye ve rehberlerini" göz önünde bulundurmaları konusunda uyarıyor. Aslında bu rehber, FAO (Gıda Tarım Örgütü)' nun bir alt organizasyonu olan Codex Alimentarius Commission (CAC) ve WHO (Dünya Sağlık Örgütü)' nün tahlil ve gıda kodeksinden başka bir şey olmayacaktır elbet.

Bu kodeks, yani zararlılar listesi, ise tohum ve tahıl ticaretinde söz sahibi dev firmaların da katıldığı ve CAC tarafından organize edilen toplantılarda kararlaştırılıyor. Bu güvenlik standartları Dünya Ticaret Örgütü'nün Sağlık ve Bitki Sağlığı Önlemlerinin Uygulanmasına İlişkin Anlaşma (SPS) ekinde bitki sağlığı standartları olarak yer alan ve yıllardır örneğin NAFTA ülkelerinde titizlikle uygulanmakla sonuçları bilinen standartlardır.

Protokolün genetiği değiştirilmiş organizma ticaretine yaklaşımının belirlenmesi bakımından önem taşıyan başka bir husus ise yine giriş bölümünün 4. Paragrafında dile getirilen "ön tedbirci yaklaşım" (ihtiyat ilkesi)

2.1.2. İktisadi ve Örgütsel Çerçeve

2.1.2.1. Biyogüvenlik ve Yönetim

Bu kavramsal setin belli bir kamu yönetimi anlayışı şekillendirilmesi her türlü kanun yapma tekniğinin olmazsa olmaz ilkelerindedir. İnceleme konusu yaptığımız taslakta da biyogüvenlik yönetimi bir kurumsal çerçeveye oturtulmak istenmektedir. Bu kurumsal yönetim anlayışı bir süredir bildiğimiz yönetim anlayışının bir uzantısıdır.

Resmi biyogüvenlik politikasında bürokrasi bir kez daha üretilmektedir. Tüm bir canlı yaşamın yönetimi bir kuruma emanet edilmektedir. Doğada bir devlet dairesi açmaya kalkanlar bir yandan da dramatik bir biçimde devleti küçülme derindedir.³⁴ Tasarı da Biyogüvenlik Kurumu'nun, özel hukuk hükümlerine tabi olduğu belirtilmiştir. Kurumun kamu hukuku hükümlerine tabi olarak yapılandırılmaması kamu otoritesi kullanan kurumların giderek piyasalaşması anlayışının bir uzantısıdır.

Özel hukukta taraflar arasında eşitler arası bir ilişki kurulur ve taraflardan hiçbiri diğerinin karşısında imtiyazlı sayılacak haklara sahip olamaz, yani kamu hukuku ilişkisinde olduğu gibi kamu yararı ve kamu gücü kullanılarak müdahale edilmesi gereken alanlarda müdahale edemez.

Kısaca biyolojik çeşitliliğin korunması ya da GDO'lardan kaynaklanan riskin zarara dönüşmesi halinde çıkacak ekolojik kirlenmenin önüne geçilmesi için özel şirketlere plan, strateji ve eylemler ihale edildiğinde ve bu ihalelerin gereğini ilgili şirketler yerine getiremediklerinde ya da iflas ettiklerinde taraflar özel hukuk hükümlerine tabi oldukları için idarenin eli kolu bağlanacak yahut ciddi maddi külfetler altına girecektir. Sonuçta olan, biyolojik çeşitliliğin yok olması, yaşamlarımızın yok olması, ekolojik kirlenmenin yaşanması olacaktır.

2.1.2.2. Biyogüvenlik ve Katılım

Kamu otoritesi tarafından alınan kararlar kişilerin şimdiki ve gelecek yaşamlarını ya doğrudan ya dolayısıyla etkileyen yani onların görüşlerinin de alınmasının zorunlu olduğu kararlardır. Kişilerin yaşam çevrelerini yakından ilgilendirmesi nedeniyle halkın başlangıçtan karar alma sürecine dâhil edilmeleri gereklidir. Bunun için de halkın öncelikle bilgilendirilmesi daha

³⁴ Ulusal Biyogüvenlik Kanun Taslağı'nın Biyogüvenlik Kurumu başlıklı 8. maddesinde, "Bu Kanunla verilen görevleri yapmak üzere kamu tüzel kişiliğini haiz, idari ve malî özerkliğe sahip, özel bütçeli, bu kanunda hüküm bulunmayan hallerde özel hukuk hükümlerine tabi ve Bakanlığın ilgili kuruluşu olmak üzere Biyogüvenlik Kurumu kurulmuştur. Kurumun merkezi Ankara'dadır. Kurum; Yönetim Kurulu, Başbakanlık ve hizmet birimlerinden oluşur." Denmiştir.

tanımlanması güç, belirlenmesi çoğu zaman imkânsız boyutlardadır.²⁹ Verili bilimsel imkânların ve gelişmelerin meydana gelen çevresel zararlara ölçtüğü zarar kavramı "zaman" ve "diğer değişkenler" ile çoğu kez yetersiz kalmaktadır. Bu yetersiz ve belirsizlik nedeniyle de klasik hukuk anlayışı bu alanlarda düzenleme yapmamakta yahut yaptığı düzenlemeler meydana gelebilecek zararlar karşısında değersiz görülebilmektedir.

"Hukuk kesin bulgular beklenene kadar, hareketsiz kalmak gibi bir yol seçemez; "tehlike" kavramı esas alınarak, önlemler alınmalıdır. İhtiyat ilkesinin özü de budur; yani, tehlikeyi, riski göze almak değil; tehlikeyi, riski dikkate alarak, önlemleri düşünmektir. Böylece risk ile ihtiyat arasındaki seçimde bu ikincisinden yana tavır takılmakla, riskten kaçınılmaktadır."³⁰

İhtiyat ilkesi, Türkiye'nin taraf olduğu Cartagena Biyogüvenlik Protokolü'nün de hukuki ilkelerindedir.³¹ Bu ilke, *güvenlik konusunda bir bilimsel bilgi ya da uzlaşma eksikliği olduğunda, ülkelerin genetiği değiştirilmiş organizmaların ithalatını ve kullanımını yasaklama ya da sınırlandırma hakkı bulunduğu* şeklinde anlaşılmalı ve kabul edilmelidir. Ancak Türkiye'de ihtiyatlık ilkesi işletilmemektedir.

Bu nedenle de, *GDO üreticisi şirketlere, GDO'lara ilgili bilimsel verilerin "yetersizliği" ya da biyoteknolojinin hızla "gelişebilirlik" özelliği gibi soyut bahanelerle kurtuluş yolları sağlanmaya çalışılmakta mıdır?* sorusunu akıllara getirmektedir.

Tüketicinin seçme özgürlüğünün ortadan kaldırılmaması, çevrenin materyal dengesinin ve ekosistem işleyişinin istenmeyen bozulmasına neden olmaması, GDO'nun kendisinin veya özelliklerinin istenmeyen şekilde çevreye yayılmaması, yerel çeşitlerin devamlılığının tehlikeye düşürülmemesi için bu gıdaların ve tarımsal ürünlerin insan ve çevre sağlığını tehdit etmediğini şirketler ispat etmedikçe bu ürünlerin kullanılmasına izin verilmemelidir.³²

Tüketicinin seçme özgürlüğüne ve herkesin yaşamı üzerinde tasarrufta bulunma hakkına sahip olduğu gerçeğine karşın, 9. Kalkınma Planı'nda açıkça tüketicilerin duyarlılıklarına önem verilmesi gerektiği ve fakat bu önemin bu alanda yapılacak çalışma ve hazırlıklara engel teşkil etmemesi gerektiği belirtilmiştir.³³ Diğer bir deyişle 9. Kalkınma Planında gdo'lara karşı halkın muhalefetine 'duyarlılıktan' öte değer verilmemesi teklif edilmiştir. Halka karşı/rağmen gdo'lar hakkındaki çalışmaların durdurulmaması gerektiğinin söylenmesi hangi katılımı hangi şeffaflıkla ilgilidir?

²⁹ Turgut, çevresel zarar sözkonusu olduğunda yalnızca kirillikle sınırlı kalınmaması gerektiğini ve çevresel varlıklara gelecek tehlikelerin de göz önüne alınması gerektiğinin altını çizer. Bknz: Turgut, 2001, s. 358,568.

³⁰ Turgut, 2001, s.553

³¹ Bknz: Turgut, 2009, s.201.

³² Turgut, 2001, s. 360. Yazar, " ihtiyat, gdo üreticilerine, yarattıkları organizmanın çevresel zarara sebep olmayacağını gösterme yükümlülüğü" getirdiğini ifade etmiştir..

³³ DPT tarafından hazırlanan 9. Kalkınma Planı Gıda Güvenliği, Bitki ve Hayvan Sağlığı Özel İhtisas Komisyonu Raporu, www.dpt.gov.tr/DocObjects/Download/3101/oik664.pdf 27.06.2009

prensibidir. Esasen Rio'dan bu yana biyolojik çeşitliliğin korunması ile ilgili bütün uluslararası metinlerde GDO'nun ekolojik sistemler ve insan sağlığı üzerindeki tahribati "**bilimsel belirsizlik**" şablonuyla göğüsleniyor.

Yani bu alanda kabul edilen esas yaklaşım, zararın henüz "bilimsel olarak kanıtlanamamışlığı" ve bu bilimsel belirsizlik altında dahi sırf "kamuoyunun artan ilgisini" dikkate alarak lütfedilmiş bir "risk" varsayımdır. Bu varsayım riskin gerçek bir risk olarak kabul edildiği anlamına gelmiyor.

Yalnızca riskin sürekli araştırılması gereğini kabul etmekle yetiniliyor. Örneğin Rio bildirisinin meseleyi dile getirildiği 15. maddesinde, "*ciddi tehditlerin veya tamiri mümkün olmayan zararların bulunması halinde, bilimsel belirsizliğin önlemlerin alınmasını erteleyebilecek bir neden olarak kullanılmayacağı*" hususu deklare edilmiş. Yani ortada öyle bir bilim var ki, transgenik tarım nedeniyle ekilebilir arazilerinizin yarısı yansa, "belirsizliğini" sürdürebiliyor.

Diğer bir deyişle bu metinlerin tamamı için "bilimsel belirsizlik" bir fikri sabit, büyük şirketler lehine geliştirilmiş bir "ön karine"den başka bir şey değildir. Bu nedenle olsa gerek risk değerlendirmede ispatlanması gereken iddia "zarar" la ilgili olanıdır. Yani ispat külfeti tıpkı Sağlık ve Bitki Sağlığı Önemlerinin Uygulanmasına İlişkin Anlaşmasında olduğu gibi zararı öne süren tarafa ait. O halde karine de en az Sağlık ve Bitki Sağlığı Önlemlerinin Uygulanmasına İlişkin Anlaşmanın kadar açık; zararsızlık !

Protokolün kendi hukuki etkililiğine bakış açısının ise içeriği doğrudan ticari olmayan, diğer bir deyişle "sosyal içerikli" uluslararası anlaşmalar bakımından klasikleşmiş bir yaklaşım gösterdiği söylenebilir. Aslında ticaret diplomasinin jargonuna bakılacak olursa milletlerarası müktesebatın ticari olanına "ulusal yükümlülük", olmayanına "ulusal taahhüt" deniliyor.

Uluslararası yükümlülüklerden ise daha çok Dünya Ticaret Örgütü ile imzalanan konvansiyonlar anlaşılıyor. Protokol giriş bölümünde kendi hükümlerinin diğer uluslararası anlaşmalardan doğan hak ve yükümlülükleri değiştirici bir nitelik taşımadığını vurgulamak suretiyle kendi pozisyonunu seçmiştir. Aynı zamanda bu protokole göre yapılacak ulusal düzenlemelerin de "uluslararası yükümlülükleri" tavan kabul eden bir anlayışla yürütüleceğini bağıtlayarak (md 2/4), protokol hükümlerinin ulus-devletlerce yüksek koruma standartlarına çekilmesi tehlikesini DTÖ öcusüyle savuşturmuştur.

Yine de mevcut protokol ve tam iktisapla hazırlanan ulusal mevzuatın dahi DTÖ hukukunu ihlal ettiği iddiasıyla tahkim ve DTÖ panelistlerinin önüne sıkça taşınacağını tahmin etmek güç değil. Bugün bile DTÖ'ye getirilen uluslararası tahkim davalarının önemli bir çoğunluğu çok taraflı çevre anlaşması MEA'nın DTÖ hukukunu ihlal ettiği iddiasıyla açılıyor. DTÖ'nün müstear hale gelmiş kararlarına göre ise, "çevre hukuku" ticaretin önüne konulan tarife dışı teknik bir engelden başka bir şey değildir.

Öte yandan 24. maddeyle getirilen, Protokole taraf olmayan devletlerle yürütülecek işlemlerde protokole uyumluluk esas (uygunluk değil), bu gri alanı ikili bölgesel ve çok taraflı ticari anlaşmaların bilinen kaderine terk ediyor. En büyük GDO ihracatçısı üç ülke, ABD, Kanada ve Arjantin, Protokolün imzacısı değil. Dolayısıyla, Türkiye'ye 2003 yılında giren toplam 1.818.131 ton mısırın 1.113.483 tonunun ABD'nden, 356.713 tonunun ise Arjantin'den; 813.635 ton soyanın ise yarısının ABD'nden diğer yarısının da yine Arjantin'den ithal edildiği hatırlanacak olursa protokolün mevcut haliyle bile yaşamadığı söylenebilir.

Avrupa Komisyonu'nun, 1998 tarihli transgenik bitki ticareti yasağıyla başlayan ve bu yasaklama nedeniyle DTÖ'ce tazminata mahkûm edilmesi ve ilan edilen moratoryumun mayıs ayında kaldırılmasıyla devam eden macerası Protokol'ün yürürlüğe girmesi ile mutlu sona erdi. AB artık bu ürünlerin ticaretini apriori yasaklayamayacak, risk formülüyle çalışıp güvenli muamelesini sağlayacak; bu ürünleri etiketleyerek serbest piyasa ajanlarının ürün seçme özgürlüğünü garanti altına alınmasını sağlayacak. Türkiye'ye gelince; O' da Protokolden önce yasaklanmış olan transgenik tohum ticaretini serbest piyasanın güvenli muamelesine terk ederek, evdeki bulguru dimyat tacirlerine teslim etmiş oldu. Aslında bütün bu gelişmeler Protokol'ün milletlerarası sahada göreceği asıl işe ışık tutuyor; transgenik ürün ticaretiyle ilgili varsa ulusal herhangi bir direncin egalesi, yoksa gelecekte ortaya çıkması olası "ulusal mevzuat" aşırılıklarının şimdiden kontrol altına alınarak ortak bir piyasa standardının oluşturulması.

2. TÜRKİYE'DE BİYOGÜVENLİK VE POLİTİKASI

Tarım ve Köy İşleri Bakanlığınca yürütücülüğü üstlenilmiş olan "Ulusal Biyogüvenlik Yasa Taslağı" çalışmaları 2002 yılından beri sürdürülüyor. Bu tasarı çalışması da 2006 yılında tamamlanmasına karşın hala meclis gündemine alınmadı. Tasarı bu haliyle ele alındığında, Protokol'ün hiç de veciz sayılmayacak bir replikasıdır ibaret; ya da şöyle diyelim; pahalı bir hukuki danışmanlık dışında Protokolden gördüğü bütün malzemeyi kullanmış bir metin.

Bu haliyle Biyogüvenlik Protokolü ve onun her türlü ulusal tekrarı, yalnızca gdo ticaretinin güvenliğini sağlıyor.

2.1. BİYOGÜVENLİK YASASI VE POZİTİF HUKUKUN EKONOMİ POLİTİĞİ

Cartagena Biyogüvenlik Protokolü'nün uygulamaya konulması için çerçeve yapının geliştirilmesini amaçlayan ve TAGEM tarafından yürütülmekte olan, Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP)-GEF tarafından desteklenen "Ulusal Biyogüvenlik Çerçevelerinin Geliştirilmesi Projesi" faaliyetleri kapsamında, 06-08 Ocak 2004 , 03-05 Mart 2004 ve 30 Mart-01 Nisan 2004 tarihlerinde yapılmış olan 1., 2., 3. ve 4. çalışma toplantıları

Yani yalnızca mülkle ve fiziksel bütünlükle sınırlı kalınmaz.²⁴ Ancak zarar yine de maddi olarak giderilmelidir.²⁵ Çünkü tüm yaşam kaynakları değişim değerine kavuştuğu, mal haline geldiği andan itibaren onların tazmini de "zararın giderilmesi" ekseninde parasal olarak karşılanabilir. Peki milyonlarca yıllık evrim sürecinde oluşmuş genetik ve biyolojik kaynakların zarara uğraması durumunda bu zarar karşılanabilecek midir? Giderilecek olan zarar nedir? Yaşama hakları ellerinden alına türlerin zararını kim, kime nasıl tazmin edecektir? Peki bu zararın kapsamına girmesi muhtemel olan ama hesaplanabilir olmadığı için bu hesaba girmeyen pek çok etmen ne olacaktır? Geleneksel liberal hukuk bu soruları yanıtız bırakır. Bu nedenle zararın ortaya çıkmasını bekleyen bir hukuk anlayışından vazgeçmek gerekir.

2.1.1.3. İhtiyatilik ve Sürekli Refleks

Hukukun insanın çevreyi etkileyen alanlarda düzenlemeler yapması bu davranışlara yönelik yasaklar getirmesi ve oluşan sorunlar için önleyici ve giderici nitelikte reçeteler sunabilmesi ancak belirlenmiş bilimsel verilerin varlığı halinde mümkündür.²⁶ Bu durum özellikle de hukuk normlarının objektif, genel ve belirlenebilir olmaları zorunluluğu nedeniyle ve özellikle yasaklayıcı normlar bakımından kendini hissettirir.²⁷

Çünkü bu özellikler sıkı bir nedensellik ilişkisini ve başta öngörülebilirlik olmak üzere birçok temel ilkeyi beraberinde getirir.²⁸ Ancak çevre sorunlarının meydana getireceği zararlar hukukun genel zarar kavramı içinde

"biyoteknoloji ürünü GDO'ların, insan sağlığına olabilecek etkileri de hesaba katarak, kullanımı ve doğaya bırakılmasından doğacak risklerin kontrolü, yönetilmesi ve düzenlenmesi için bir sistem kurma ve sürdürme yükümlülüğü verilmektedir. Sözleşme'nin Taraflar Konferansı tarafından genetik yapısı değiştirilmiş canlıların oluşturabileceği istila, gen kaçışı ve dağılımı, suni seleksiyon, toksik metabolitlerin üretimi gibi risklerin geleneksel çeşitlerin kaybı, genetik erozyon ve arazi bozulması, alıcı ortamlara dış girdilerin artması ve sosyo-ekonomik yapının bozulması gibi sonuçlar doğurabileceği genel kabul görmüştür. Bu nedenle Sözleşmenin 19. Maddesi 3. paragrafında belirtilen Biyogüvenlik protokolünün hazırlanması karara bağlanmıştır. Protokol hazırlıkları 1996 yılında başlamıştır ve 2000 yılında imzaya açılması planlanmaktadır. Protokolden genetik yapısı değiştirilmiş canlıların özellikle sınırışan hareketi üzerinde durularak, bu canlıların ihracatı söz konusu olduğunda ithalatçı ülkenin önceden izninin alınması, ithalatçı ülkede verilecek izin öntedbir alma prensiplerine uygun olarak ve risk değerlendirme sonuçları esas alınarak düzenlenmesi öngörülmektedir

²⁴ Turgut, 2001, s.557.

²⁵ Turgut, 2009, s. 284. Taslağın 18. maddesinin 7. fıkrasında, "GDO'ları muameleye tabi tutanlar, muamele nedeniyle çevrede zararın meydana gelmemesi veya sonuçlarının ağırlaşmaması için risk değerlendirmesi sonucunda belirlenen tedbirler nedeniyle oluşacak masrafları karşılamakla yükümlüdürler. Sorumlular çevrenin zara görmüş ve tahrip olmuş unsurlarının eski haline getirilmesi veya aynı değerdeki unsurların yerine konması için yapılması gerekli masrafları da karşılar." İfadesi yok olan **biyolojik çeşitliliği, insan sağlığını ve gen kaynaklarını nasıl ve hangi tedbirlerle eski haline getirileceği sorusunu yanıtız bırakmaktadır. Hangi şirketin sermayesi bu unsurları tazmin etmeye yeter ya da yeter mi?**

²⁶ Turgut, 2009, s. 334; Konuyla ilgili ayrıntılı değerlendirme ve inceleme için bknz: Turgut, 2001, s. 339-347.

²⁷ Turgut, 2001, s. 344,362.

²⁸ Turgut, 2001, s.347.

Lecourt'un modern biyoteknoloji hayranlığına karşı yönelttiği binyılcılık-milenyalizm eleştirisinin¹⁶ tersten okumasıyla, modern yaşamın getirdiği zenginlik aynı zamanda bunun katlanılması gereken sorumluluklarını da bir arada barındırır. İşte bu katlanılması gereken toplumsal maliyet "zarar"dır. Oysa ki yaşamı risk-zarar ilişkisi dışında paylaşım-yarar ilişkisi etrafında da kurmak mümkündür. Bir kez biyogüvenlik ihtiyacı bile belli bir yok olma korkusundan korunma güdüsüyle ortaya çıktığını da kabul etmek gerekir. Bu açıdan yine kestirmeden söylemek gerekirse en iyi biyogüvenlik politikası, gdo'suz bir dünyanın sağlanmasıdır.

2.1.1.2. Zarar ve Potansiyel Zarar

Geleneksel hukuk kavramı olarak zarar geniş anlamıyla maddi ve manevi zararı içine alacak şekilde şu şekilde tanımlanır: "*Hukuken himaye edilen maddi ve manevi varlıkların bunlara yapılan bir tecavüzün vukuundan önceki ve sonraki halleri arasındaki farktır.*"¹⁷ Genel hukukta zararın hem varlığının hem de miktarının saptanmasında kural olarak bir sorun çıkmamaktadır.¹⁸ Özellikle 'şeylere' yönelik zararın saptanmasında, "onların objektif değerinin, piyasada kendileri için biçilen değerin; bir başka değişle değişim-piyasa değeri esas alınır."¹⁹

Ancak çevre hukukunun kendine özgü yapısı çevre hukukuna ilişkin kavramların geleneksel hukuk kavramlarıyla tanımlanabilmesini imkânsız kılar.²⁰ Bu nedenle de zarar kavramı geleneksel hukukta olduğu gibi tanımlanamaz.²¹ Zarar kavramı "çevrenin fiziksel, kimyasal ve biyolojik bozulmasından yola çıkarak çevresel kirliliğin yol açtığı ve sağlığa ilişkin zarar ile maddesel zararın tipine; akut, kronik veya sonraki döneme uzanan etkilere ve etkilenen alanın değerine"²² göre ele alınmalıdır.²³

¹⁶ Dominique Lecourt, *İnsan Post İnsan*, Çev. Hande Turan Abadan, Epos Yayınları, Ankara, 2003.

¹⁷ Haluk Tandoğan, *Türk Mesuliyet Hukuku*, Ankara, 1961' den naklen aktaran Nühket Turgut, *Çevre Hukuku*, 2. Baskı, Savaş Yayınevi, Ankara, Kasım 2001, s.553. Ayrıca bkz: Nühket Yılmaz Turgut, *Çevre Politikası ve Hukuku*, İmaj Yayınevi, Ankara, 2009, s. 281.

¹⁸ Turgut, 2001, s. 554.

¹⁹ Turgut, 2001, s. 554; Turgut, 2009, s. 281.

²⁰ Turgut, 2001, s.337.

²¹ Turgut, 2001, s.555.

²² Turgut, 2001, s. 556.

²³ Çevresel zarar kavramı hakkında ayrıntı, özenli ve doyurucu bir çalışma için bakınız: Turgut, 2001, s. 554-558 ve Turgut, 2009, s. 284 -286. Kanun Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi'nin izleğini sürdürdüğünden bu sözleşmedeki açılımı da belirtmek gerekir. Sözleşmenin 19. Maddesi Biyoteknolojinin ele alınması ve faydalarının paylaşımı hakkındadır. Maddenin 1. bendi taraf ülkelerin biyoteknolojik araştırma çalışmalarına genetik kaynakları sağlayan ülkelerin tam katılımını sağlamalarını, uygunsa çalışmaların kaynak ülkede sürdürmek için gerekli yasal, idari ve politik tedbirler almalarını; 2. bendi genetik kaynaklara dayalı biyoteknolojiden sağlanan faydaların kaynak ülkeler ile paylaşımı için pratik tedbirler almalarını; 3. bendi biyolojik çeşitlilik ve onun bileşenleri üzerinde olumsuz etkisi olabilecek GDO'ların güvenli transferi, ele alınması ve kullanımı alanlarında prosedürleri belirleyecek bir protokol hazırlanması ihtiyacını değerlendirmelerini; 4. bendi 3. bentde belirtilen organizmaların potansiyel olumsuz etkileri yanında, kullanımı ve güvenlik düzenlemeleri hakkında diğer taraf ülkeye mevcut bilgileri sağlamalarını öngörür. Sözleşmenin "Yerinde Koruma" başlığı altındaki 8. Maddesinde (g) bendinde ülkelere

sonuçları doğrultusunda oluşturulan bir komisyon tarafından son şekli verilmiştir.⁹

2.1.1.Kavramsal Çerçeve

Her kavram seti eninde sonunda belli bir hukuk ve politika algısı etrafında şekillenmektedir. Bu noktadan hareketle de rahatlıkla söylenebilir ki, biyogüvenlik kavramı inşa edilirken nasıl bir kavram seti kullanılıyorsa o set, bir politik ekonomi algısına yansımaktadır. Yukarıda ki açıklamaları ışığında tasarının temel izleğinin liberal bir eksen olduğu açıktır. Ancak bunu yine de

⁹ Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından Transgenik Bitkilerle ilgili mevzuat hazırlığı çalışmaları 31 Mart-1 Nisan 1998 tarihlerinde Tarımsal Araştırmalar Genel Müdürlüğünde "Transgenik Bitkiler ve Güvenlik Önlemleri" konusunda, ilgili araştırma kuruluşları ve Genel Müdürlükler ile Üniversitelerden temsilcilerin katılımıyla yapılan bir toplantı ile başlamıştır. Toplantı sonucunda; Transgenik bitkilerin ve ürünlerinin ülkemize girişlerinde ne gibi teknik uygulamaların yapılacağına ilişkin görüş ve raporların hazırlanmasına karar verilmiştir. Daha sonra, belirlenen ana esaslar çerçevesinde teknik uygulamalara temel teşkil edecek görüş ve raporlar oluşturulmuştur. Bu kapsamda, konu "Transgenik Kültür Bitkilerinin Alan Denemeleri, Transgenik Kültür Bitkilerinin Tescilli ve Genetik Yapısı Değiştirilmiş Organizmaların (GDO) Üretimi, Pazarı Sürülmesi ve Gıda Olarak Kullanımı" olarak üç kısma ayrılmıştır. Bunlardan "Transgenik Kültür Bitkilerinin Alan Denemeleri Hakkında Talimat" Makamın 14.5.1998 gün ve TGD/TOH-032 sayılı Olur'ları ile yürürlüğe konulmuştur. Ancak, bu talimat kapsamında uygulamada ortaya bazı aksaklıklar çıkmış ve ayrıca tescil ile ilgili düzenlemelerin de yapılmasına acil ihtiyaç hissedilmiştir. Her iki hususunda "Bitki Çeşitlerinin Tescil Edilmesine İlişkin Yönetmelik" kapsamına alınmasının uygun olacağı düşünülmüş ve ilgili kuruluş ve özel sektör temsilcilerinin de katılımı ile Aralık 1998'de bir toplantı yapılmıştır. Bu toplantıda çıkan görüşler doğrultusunda söz konusu yönetmelikte ilgili değişikliklerin yapılması için çalışmalar devam etmektedir. Ancak, daha önce çıkarılan talimat gereği Transgenik Kültür Bitkilerinin Alan Denemeleri, Bakanlığa bağlı Enstitülerde devam etmekte olduğundan, herhangi bir aksaklığa meydan vermemek için, "Bitki Çeşitlerinin Tescil Edilmesine İlişkin Yönetmelikte" gerekli değişiklikler yapıncaya kadar, "Transgenik Kültür Bitkilerinin Alan Denemeleri" ile ilgili talimatın aksayan yönlerinin düzeltilmesi amacıyla adı geçen talimatta yapılan değişiklikler 25.03.1999 tarihli Makam Olur'u ile yürürlüğe girmiştir. Ülkemizde hazırlanan mevzuat kapsamında transgenik bitkiler 1998 yılından itibaren Alan Denemelerine alınmaya başlamıştır. Değişik firmalar tarafından ithal edilen ürünlerde yapılan Alan Denemeleri Bakanlık Araştırma Enstitüleri tarafından yürütülmüştür. Bu denemeler pamukta Harran Tarımsal Araştırma Enstitüsü tarafından Akçakale'de ve Akdeniz Tarımsal Araştırma Enstitüsü tarafından Antalya'da, mısır ve pamukta Çukurova Tarımsal Araştırma Enstitüsü tarafından Adana'da ve patatesten Niğde Patates Araştırma Enstitüsü tarafından Niğde ve Afyon'da yürütülmüştür. Deneme sonuçlarının değerlendirilmesi neticesinde ürünlerle ilgili yeterlilik kanaati hasıl olmadığından denemelerin tekrarına karar verilmiştir. 1999 yılı denemeleri ise yine aynı ürünlerden pamukta Nazilli Pamuk Araştırma Enstitüsü tarafından Nazilli'de ve Harran TAE tarafından Akçakale'de, mısır ve Pamukta Çukurova TAE tarafından Adana'da ve patatesten Patates AE tarafından Niğde'de kurulmuştur. Bu ürünlerde risk analizi ve risk değerlendirmesi yapılabilmesi için gerekli gözlem ve ölçümler yapılmaktadır. Ayrıca gıda eşdeğerliğinin tespit edilebilmesi için de gerekli analizler ilgili laboratuvarlarda yapılacaktır. Denemelere alınan transgenik bitkilerde bulunan ilave özellikler, pamukta yabancı ot ilacına ve pembe ve yeşil kurda dayanıklılık, mısırdaki sap kurdu ve koçan kurduna dayanıklılık, patatesten ise patates böceğine dayanıklılıktır. Transgenik bitkilerin alan denemelerinin tamamlanmasını takiben tescilli, üretime sokulması ve gıda zincirinde kullanılması gündeme gelecektir. Bu hususların mevzuat kapsamına alınması ile ilgili çalışmaların yıl sonu itibarıyla tamamlanması planlanmaktadır. Taraf olduğumuz ve kanun hükmü taşıyan BM Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi 8(g) bendi gereğince GDO'lardan kaynaklanabilecek riskleri kontrol altına almak amacıyla gerekli yasal, idari ve kurumsal mekanizmaları kurmak ve sürdürmek uluslar arası seviyede ulusal yükümlülüğümüzdür.

konumuz olan ilgili tasarı ekseninde açıklama ihtiyacı vardır. Bunu yaparken de özellikle belli bir tarihsel birikime sadık kalınmalıdır. Bu konuda özellikle önümüzde duran temel kaynaklardan biri de Biyogüvenlik Yasa Tasarısı'nı önceleyen süreçtir. Elbette mevzuatımızı şekillendiren AB direktifleri de bu açıdan önemlidir. Bu nedenle öncelikle iç hukuk ve uluslararası hukuk metinleri de konuyu açmak açısından değinilmesi gereken noktalar. Bu açıdan konuya girizgâh olması bakımından temel kavramlardan önemli olanları inceleme kapsamına alınmalıdır.¹⁰ Biyogüvenlik söz konusu olunca bu kavramlardan en önemlisi 9. Kalkınma Planı Gıda Güvenliği, Bitki, Hayvan Sağlığı Özel İhtisas Komisyonu Raporunda da açıkça ifade edildiği üzere, genetiği değiştirilmiş organizmaların yarattığı riskler ve denetlenmesi çok zor olan risk faktörleridir.¹¹

¹⁰ DPT tarafından hazırlanan **8. Kalkınma Planı Biyoteknoloji ve Biyogüvenlik Özel İhtisas Komisyonu Raporu**'na göre: "**Alan Denemesi:** Atmosfere açık, fakat kontrol altına alınmış bir alan içinde özel güvenlik önlemleriyle yapılan denemeler. Bu kavram halen GDO'lardan olan transgenik bitkilerin belirtilen koşullarda tarla denemelerini tanımlamak için kullanılmaktadır.

Biyogüvenlik: Modern biyoteknoloji tekniklerinin, uygulamalarının ve modern biyoteknoloji ürünlerinin insan sağlığı ve biyolojik çeşitlilik üzerinde oluşturabileceği olumsuz etkilerin belirlenmesi sürecini (risk değerlendirme) ve belirlenen risklerin meydana gelme olasılığının ortadan kaldırılması ya da, meydana gelme durumunda oluşacak zararların kontrol altında tutulması için (risk yönetimi) alınan tedbirleri kapsayan bir kavramdır.

Biyogüvenlik kontrol sistemleri: Biyogüvenlikle ilgili yasal düzenlemelerin uygulanması için gerekli yetişmiş insan gücü (uzman vb.) ve teknik altyapı (laboratuvar vb.) ile desteklenmiş kurum ve kuruluşları ifade eder.

Biyoteknoloji: Özel bir kullanıma yönelik olarak ürün veya işlemleri dönüştürmek veya meydana getirmek için biyolojik sistem ve canlı organizmaları veya türlerini kullanan teknolojik uygulamalar.

Çevreye bilinçli salım: GDO kapsamına giren bir canlı organizmanın çevreye bilinçli ve kontrollü salımını tanımlar.

Çevreye serbest salım: GDO kapsamına giren bir canlı organizmanın çevreye kontrolsüz olarak serbestce salımını tanımlar.

DNA parmak izi: Herhangi bir canlı organizma ile özdeş olan genetik bilgilerin analizi ile elde edilen ve ilgili organizmayı tanımlayan moleküler parmak izi.

Geleneksel Biyoteknoloji: Modern bilgi ve teknolojilerin kullanımını gerektirmeyen ve insanlık tarihi boyunca deneme-yanılma yoluyla geliştirilen biyoteknoloji.

Genetik Mühendisliği: Bazen gen mühendisliği olarak da kullanılan bu tanım, genetik bir yapının insan eli ile değiştirilerek yeni genetik yapıların elde edilmesini tanımlar. Moleküler biyoloji araştırmalarında ve biyoteknolojide uygulanan bu tekniği kullananlar (genetik mühendisliği yapanlar) yaygın kullanılan anlamı ile mühendis değildir.

Genetik Kimlik Kartı: DNA parmak izi bilgilerinden yola çıkarak her hangi bir canlıyı tanımlayan ve diğerlerinden ayıran moleküler kimlik kartıdır.."

DPT, **8. Kalkınma Planı Biyoteknoloji ve Biyogüvenlik Özel İhtisas Komisyonu Raporu**; s.8 <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/ix/8kalkinmaplani.pdf> 26.06.2005

¹¹ DPT tarafından hazırlanan **9. Kalkınma Planı Gıda Güvenliği, Bitki ve Hayvan Sağlığı Özel İhtisas Komisyonu Raporu**'nda açıkça "Son yıllarda dünyanın bir kısım ülkelerinde olduğu gibi ülkemizde de genetiği değiştirilmiş organizmalardan kaynaklanan riskler konusunda tartışmalar yaşanmaktadır. Risk faktörleri dikkate alınarak gelişmelerin araştırmalarda desteklenmesi ve mevzuat konularında yetersizlikler bulunmaktadır." denmiştir. Rapor da bu risklere karşı tüketicilerin bilgilendirilmesi ve bu ürünlere yönelik araştırmaların yapılması için laboratuvar altyapılarının yetersizliğinin belirtildiğinin de altı çizilmelidir.

www.dpt.gov.tr/DocObjects/Download/3101/oik664.pdf 27.06.2009

2.1.1.1.Risk¹² ve Risk Değerlendirme

Modern hayat sürekli bir risk algısı üzerinden şekillenmektedir. Yaşanılan hayatın kendisi bile bir "risk" olarak sunulur. Toplumun risk sayımına oturtan bu anlayışa göre "Riskli öngörme, var saymak ve buna rağmen yine de yapılması gereken yapılmalıdır."¹³ Biyogüvenlik Kanunu Taslağı da kavramlar seti içinde risk ve değerlendirmesine yer verir. Tasarı'ya göre risk¹⁴ yönetimi resmi biyogüvenlik politikasının temelini oluşturmaktadır.

Risk değerlendirme tanımı genetik yapıları değiştirilmiş organizmaların kasıtlı olarak çevreye salınması hakkındaki 90/220/AET sayılı Konsey Direktifi'ni yürürlükten kaldıran 12 Mart 2001 tarihli 2001/18/AT sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Direktifi'ne göre "*İnsanların ve çevrenin risk kaynağına maruz bırakılmasını takiben, tanımlanmış şartlar altında olumsuz etkilerinin/olayların ortaya çıkma boyutunun ve olabilirliğinin ve belirsizliklerinin belirlendiği değerlendirme sürecidir.*

*Risk değerlendirme, zararın tanım ve özelliklerini, maruz kalma değerlendirmesini ve risklerin özelliklerini içerir. Zarar, risk kaynağının olumsuz etkiye sebep olma potansiyelidir. Risk değerlendirme, GDO'nun olumsuz etkilere sebep olabilecek özelliklerinin, bunların potansiyel sonuçlarının, ortaya çıkma olasılığının belirlenmesi ve belirlenen her bir özelliğin sebep olabileceği riskin tahmin edilmesi basamaklarından oluşur."*¹⁵

Artık sadece belli bir sektör ve/veya bölge değil, yaşamın bizatihi kendisi bir yok olma tehlikesi barındırmaktadır. Genetiği değiştirilmiş organizmaların, ticareti için işte böylesine korku dolu bir toplumsal yaşam biçimi inşa edilmektedir. Korku toplumunun tüm unsurları yeniden üretilir. Bir kez artık tüm maddi yaşam koşulları tehdit altında kalınca bu konuda alınacak tedbirlerde zarar kavramı etrafında düzenlenir.

¹² Risk sözcüğü TDK Türkçe sözlükte, "zarara uğrama tehlikesi" anlamında kullanılmaktadır. TDK, Türkçe Sözlük, <http://www.tdk.gov.tr/TR/SozBul.aspx?F6E10F8892433CFFAA6AA849816B2EF05A79F75456518CA>, 22.6.2007

¹³ Evelyn Fox, KELLER, **Genin Yüzyılı**, Çeviren:Haluk Barışcan, Metis Yayıncılık, İstanbul, 2004

¹⁴Taslağın tanımlar bölümünü oluşturan 2. maddesinde "(çç) **Risk değerlendirme:** GDO ve ürünlerinin, genetik değişiklikten dolayı, insan, hayvanve bitki sağlığı, biyolojik çeşitlilik ve çevre üzerinde, doğrudan veya dolaylı, derhal veya gecikmeli, sebep olabileceği risklerin ve risk kaynağının olumsuz etkiye sebep olma potansiyelinin test, analiz, deneme gibi bilimsel yöntemlerle belirlenmesi ve değerlendirilmesi sürecini; ee) **Risk Yönetimi:** Risk değerlendirme sonucunda öngörülen ve/veya tahmin edilen olumsuz etkilerin gerçekleşmesini önlemek ve gerçekleşmesi durumunda zararı en az seviyede ve kontrol altında tutarak ortadan kaldırmak ve GDO ve ürününün izin verilen amaç ve kurallara dâhilinde kullanılmasını ve muamelesini sağlamak amacıyla alınan önlemleri ifade eder." Şeklinde ifade edilmiştir.

¹⁵ Avrupa Toplulukları Resmi Gazetesi, 2001Genetik yapıları değiştirilmiş organizmaların kasıtlı olarak çevreye salınması hakkındaki ve 90/220/AET sayılı Konsey Direktifi'ni yürürlükten kaldıran **12 Mart 2001 tarihli 2001/18/AT Sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Direktifi** L106-1, Yayımlanma Tarihi: 17.4.2001.